

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 378.091.39(430)(043.5)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.66-1.1>

К. С. Криворотько-Тайфур

аспірант кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ НІМЕЧЧИНИ (XIX СТ. – 1990 Р.)

Статтю присвячено здійсненню ретроспективного аналізу розвитку ідей професійної підготовки вчителів у Німеччині починаючи з XIX ст. і до її об'єднання у 1990 р., у ході якого виокремлюються етапи означеного процесу. Автор звертає увагу на позитивні зрушення та негативи у підготовці вчителів і суттєві зміни у системі освіти Німеччини на кожному з етапів.

На першому етапі (початок XIX ст. – 1917 р.) здійснювалася диференціація між підготовкою вчителів гімназії, яка завжди вважалася науково та теоретично зорієнтованою, і підготовкою вчителів народної школи, що була переважно практичною. Другий етап (1918–1933 рр.) відзначався поглибленням змісту підготовки вчителів, її професійним спрямуванням, використанням методів роботи у групі, обговоренням практичного досвіду студентів у педагогічних академіях під час існування Веймарської республіки. Третій етап (1934 – кінець 50-х рр. XX ст.) характеризувався регресивним характером педагогічної освіти внаслідок повернення до вчительських семінарій, спрощенням і консерватизмом підготовки учителів. На четвертому етапі (початок 60-х рр. – кінець 80-х рр. XX ст.) відбувалося реформування системи професійної підготовки у ФРН і НДР у напрямі інтеграції вищих педагогічних шкіл з університетами, здійснювалася орієнтація підготовки вчителів на практичний досвід.

У публікації розкривається зміст професійної підготовки майбутніх учителів, що складалася з двох частин: теоретичної та практичної. Теоретична підготовка характеризувалася низьким рівнем, прагматичним спрямуванням програм загальної та спеціальної освіти, відривом теорії від практики, великим навантаженням, навчальною роботою у фазі практичної підготовки. На початку 80-х рр. починається організаційно-структурна перебудова у системі педагогічної освіти ФРН. Передусім пропонується реформування підготовки вчителів із метою покращення їх теоретичної підготовки.

Ключові слова: підготовка вчителів Німеччини, вчитель гімназії, вчитель народної школи, етапи підготовки вчителів Німеччини, вчительські семінарії, педагогічні академії, вищі педагогічні навчальні заклади.

Постановка проблеми. Інтеграція суспільства у європейську спільноту, зміцнення культурно-освітніх і соціально-економічних зв'язків України із зарубіжними державами, прагнення України стати органічним складником світового освітнього простору актуалізує потребу вивчення досвіду організації педагогічної освіти, накопиченого в провідних зарубіжних країнах. Важливою у визначенні стратегії розвитку освіти є потреба у збереженні та примноженні національних здобутків, оптимальне поєднання інноваційних ідей і досягнень вітчизняної та світової педагогічної думки.

Однією з європейських країн, що має високорозвинену систему вищої освіти загалом та акцентує увагу на якісній підготовці педагогічних кадрів, є Німеччина. Надбання німецької системи освіти в цьому контексті можуть стати корисними, адже ця

країна порівняно недавно, долаючи майже такі, як і в Україні, соціально-економічні труднощі, шукала ефективні шляхи вищої педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми освіти Німеччини в різні історичні часи вивчали німецькі педагоги О. Анвайлер, О. Вільманн, Р. Вінкель, К. Гюнтер, А. Дістервег, Ф. Паульсен, Ф. Ратке.

Проблемі підготовки учителів приділяли увагу представники німецької класичної та сучасної педагогіки: Б. Армбрустер, Й. Бастіан, Ф. Бухбергер, Т. Зандер, Г. Мехнерт, М. Мюрманн, В. Паллаш, Р. Пройс та ін.

Особливості змісту та структури педагогічної освіти Німеччини є предметом вивчення українських дослідників (Н. Абашкіна, С. Бобраков, І. Гуревич, Н. Козак, О. Матвієнко, Т. Мойсеєнко, Н. Махія).

Внесок у дослідження системи освіти Німеччини зробили російські науковці Б. Вульфсон, О. Сльцова, З. Малькова, Л. Писарева, Л. Пискунов, Т. Яркіна та ін.

Мета статті. Головна мета цієї роботи – на основі ретроспективного аналізу розкрити особливості розвитку професійної підготовки вчителів Німеччини на різних історичних етапах.

Виклад основного матеріалу. Система професійної підготовки вчителів у Німеччині має більш ніж 200-річну історію становлення та розвитку і тісно пов'язана із суспільними й економічними відносинами в країні та за її межами [2, с. 13].

На початку XIX ст. у Німеччині була створена державна система підготовки вчителів, що спиралася на засновану В. Гумбольдтом гуманістичну концепцію навчання та виховання [3, с. 266]. Водночас професія вчителя визнавалася незалежною, тому виникла проблема практичної спрямованості навчального процесу. Тоді в Німеччині виокремлюються два основні типи вчителів: «шультмейстер» – вчитель-практик, викладач народної школи, дуже добре обізнаний у питаннях методики. Такий вчитель одержував освіту у вчительській семінарії. Інший тип вчителів – «вчений» – викладач середньої школи або гімназії з університетською освітою. Такий вчитель був теоретиком [1, с. 21].

Підготовка зазначених типів педагогічних кадрів відрізнялася змістом, формами та методами. Незалежно від спеціалізації підготовка майбутніх вчителів гімназії проходила в 2 етапи: перший – університетський, який характеризувався переважно здобуттям науково-теоретичних знань і тривав від 4 до 6 років, і другий – семінарський, що мав дати можливість випробувати набуті знання на практиці. У підготовці вчителів гімназії університетські дисципліни були домінуючим компонентом навчального процесу; практиці приділялася лише незначна увага, тому спостерігався суттєвий відрив університетської теорії від практичної діяльності студентів.

Був і інший тип вчителів – вчителі народної школи. Підготовка вчителів для роботи в народній школі розпочалася дещо раніше [6], ніж підготовка вчителів для гімназії, та проходила в учительських семінаріях. Підготовка вчителів у вчительських семінаріях мала професійно-практичний характер, питанням науково-теоретичної підготовки уваги майже не приділялося.

У системі народної освіти учительська семінарія вважалася навчальним закладом значно нижчого рівня, ніж середня школа, програма підготовки обмежувалася лише необхідним матеріалом. Тож для випускників учительських семінарій актуальною проблемою була відсутність необхідних спеціально-наукових знань для роботи у народній школі.

У період з 1918 по 1932 рр. підготовка вчителів гімназії здійснювалася в університетах Німеччини та залишалася незмінною. Зупинимося на підготовці вчителів народних шкіл. Ще задовго до 1918 р. велися суперечки щодо можливості підготовки вчителів народних шкіл в університетах. Критика стосувалася питань недосконалості системи організації підготовки вчителів в учительських семінаріях, передчасної та вузької спеціалізації, незбалансованого поєднання дисциплін теоретичного та практичного характеру, низького рівня знань [4, с. 484].

Однак структурні зміни почалися лише зі встановленням Веймарської республіки. У 1919 р. у Пруссії почався процес поступового перетворення учительських семінарій на педагогічні академії [3, с. 269], у деяких федеральних землях підготовку вчителів народних шкіл взяли на себе університети. У містах Баварії та Вюртемберзі було збережено семінарську підготовку вчителів [4, с. 484]. У містах Ангальті, Мекленбурзі, Бремені та Стерліці відмовилися від учительських семінарій і користувалися педагогічними закладами інших федеральних земель.

Навчальні плани у педагогічних академіях спрямовувалися на детальне вивчення науки про виховання та на практичне її застосування у народних школах Німеччини. Завдання педагогічних академій полягали у тому, щоб надати студентам можливість набути педагогічні знання й уміння виховної діяльності. Тобто заснування педагогічних академій впливало на здійснення перших спроб у напрямі пристосування курсів теоретичних дисциплін до їх подальшого застосування на практиці.

Підготовка вчителів у педагогічних академіях була позбавлена цілої низки недоліків порівняно з підготовкою в учительських семінаріях. Зміст підготовки значно поглибився, став більш науковим і мав завершений характер. Саме в період існування Веймарської республіки вчителі народних шкіл отримали можливість продовжити свою освіту, робилися спроби у вирішенні проблеми взаємозв'язку теорії та практики, досліджувалися методи роботи в групах, відбувалося обговорення практичного досвіду студентів [2].

Проте позитивні зрушення у підготовці вчителів народних шкіл торкнулися не всіх федеральних земель, а ті землі, де зміни все ж відбулися, так і не змогли повністю звільнитися від пережитків старих традицій підготовки у семінаріях.

Суттєві зміни у системі освіти Німеччини відбулися у 1933 р. зі встановленням націонал-соціалістичного режиму. Тоді всі освітні установи країни підпорядковувалися державі. У 1934 р. вперше в історії Німеччини був створений єдиний для всіх федеральних земель орган, діяльність якого спрямовувалася на планування та корегування діяльності усіх ланок системи початкової, середньої,

професійної та вищої освіти. Університети країни, які протягом століть користувалися необмеженою свободою та незалежністю від будь-яких державних установ, із приходом до влади Гітлера були включені до єдиної системи освіти країни та втратили свою автономію.

У період із 1933 по 1945 рр. шкільна освіта мала т. зв. «комплексний характер», на перший план висувалася ідея про те, що найважливішим у розвитку та становленні особистості є фізичне виховання. Такий підхід дозволяв спрямовувати розумові здібності дитини у необхідне русло й утримувати їх на невисокому рівні розвитку. У шкільних планах перевага віддавалася гуманітарним дисциплінам, фізико-математичні відсувалися на задній план [2, с. 72].

Зміна завдань і цілей, поставлених перед школою новою владою, вплинула і на підготовку вчителів. Розпорядженням, яке вийшло 6 травня 1933 р., створювалися нові навчальні заклади підготовки педагогічних кадрів – вищі школи підготовки вчителів (Hochschulen für Lehrerbildung) [4, с. 484]. Навчальний план у таких вищих школах складався з дисциплін спортивного, мистецького та військового типу, а не з наукових предметів і методики їх викладання. Взагалі через нехтування науковою та методичною підготовкою, перевантаження навчальних планів ідеологічними принципами націонал-соціалізму, відсутність можливостей для особистісного розвитку майбутніх педагогічних кадрів більшість дослідників визначає розвиток системи підготовки вчителів у період із 1933 по 1945 рр. як регресивний [6, с. 410].

Подальший розвиток системи освіти загалом і педагогічної освіти зокрема в Німеччині в період з 1945 по 1989 рр. відбувався в умовах розділення країни на дві держави: на сході утворилася унітарна Німецька Демократична Республіка (НДР) із федеральними землями Бранденбург, Мекленбург-Передня Померанія, Саксонія, Саксонія-Ангальт, Тюрінгія, на заході – Федеративна Республіка Німеччина (ФРН) із федеральними землями Баварія, Баден-Вюртемберг, Берлін, Бремен, Гамбург, Гессен, Нижня Саксонія, Рейнланд-Пфальц, Саар, Північний Рейн-Вестфалія, Шлезвіг-Гольштейн.

За основу організації підготовки вчителів у ФРН було взято відповідні концепти її функціонування у період Веймарської республіки [6, с. 400]. У 1950-х рр. почалося розділення педагогічної освіти на підготовку вчителів для роботи у народних школах (початкових школах (Grundschulen), основних школах (Hauptschulen)), реальних школах (Realschulen) і гімназіях (Gymnasien). Кожна з федеральних земель ФРН встановила свої терміни та місце підготовки вчителів народної школи – від учительських семінарій до вищих шкіл із дворічним і трирічним терміном навчання.

Вчителі гімназії, як і раніше, здобували підготовку в університетах, яка була переважно теоретичною та науково орієнтованою. Система підготовки вчителів народних шкіл мала здебільшого практичний характер.

Зміст професійної підготовки майбутніх учителів гімназії на цьому етапі розвитку складався з двох частин: теоретичної, після закінчення якої складався перший державний екзамен (erstes Staatsexamen), і практичної, яка тривала від 18 місяців до 3 років і завершувалася другим державним екзаменом (zweites Staatsexamen).

Підготовка вчителів народної школи у цей період характеризувалася низьким рівнем теоретичної підготовки, прагматичним спрямуванням програм загальної та спеціальної освіти, відривом теорії від практики, великим навантаженням, навчальною роботою у фазі практичної підготовки.

Вже на початку 80-х рр. починає відбуватися організаційно-структурна перебудова у системі педагогічної освіти ФРН. Передусім пропонується реформування підготовки вчителів народних шкіл із метою покращення їх теоретичної підготовки. Для досягнення цієї мети згідно з «Загальним законом про вищу школу» (Hochschulrahmengesetz) вищі педагогічні навчальні заклади об'єднуються з університетами. На базі університету утворюються відповідні факультети або інститути [3, с. 269].

Проблема інтеграції вищих педагогічних навчальних закладів до університетів вирішувалася на рівні федеральних земель, але вона є не вирішеною остаточно і досі (федеральна земля Баден-Вюртемберг не погодилася на інтеграцію та пропонує підготовку вчителів у вищих педагогічних школах).

Новою для Німеччини стала система підготовки педагогічних кадрів НДР. Формування цієї системи проходило під впливом СРСР. З 1953 р. підготовка вчителів у НДР здійснювалася за радянською моделлю, тобто орієнтувалася не на тип школи, а на ступені навчання. Відповідно до цієї моделі здійснювалася підготовка вчителів трьох рівнів. Перший рівень – вчителі початкової школи для 1–4 класів. Їх підготовка відбувалася в інститутах для вчителів, рівень підготовки в яких відповідав рівню підготовки в середніх професійних навчальних закладах. Другий рівень – учителі середньої школи (5–10 класи) проходили чотирирічну підготовку в педагогічних інститутах та університетах. Третій рівень – учителі старшої школи (9–12 класи) закінчували п'ятирічний курс навчання в університетах і вищих технічних школах [3]. Практична підготовка вчителів інтегрувалася в навчальний процес, тобто процес підготовки вчителів мав лише одну фазу у цей період. Другого державного іспиту не передбачалося [3].

Після об'єднання Німеччини у 1990 р. система та процес підготовки вчителів у колишній НДР зазнали значних змін і були приведені у відпо-

відність із системою підготовки вчителів у ФРН [4, с. 485]. Також спостерігалось підвищення ролі вчителя в суспільстві та його соціального статусу.

Висновки і пропозиції. Отже, ретроспективний аналіз розвитку ідей професійної підготовки вчителів у Німеччині (XIX ст. – 1990 р.) дав змогу виокремити такі етапи: перший (початок XIX ст. – 1917 рр.) характеризувався диференціацією між підготовкою вчителів гімназії, яка завжди вважалася науково та теоретично зорієнтованою, та підготовкою вчителів народної школи, яка була переважно практичною; другий (1918–1933 рр.) відзначався поглибленням змісту підготовки вчителів, її професійним спрямуванням, використанням методів роботи в групі, обговоренням практичного досвіду студентів у педагогічних академіях під час існування Веймарської республіки. Ці факти можна вважати першими спробами забезпечення практико орієнтованої спрямованості процесу професійної підготовки вчителів; третій (1934 – кінець 50-х рр. XX ст.) характеризувався регресивним характером педагогічної освіти внаслідок повернення до вчительських семінарій, спрощенням і консерватизмом у підготовці вчителів; на четвертому етапі (початок 60-х рр. – кінець 80-х рр. XX ст.) відбувалося реформування системи професійної підготовки у ФРН і НДР у напрямі інтеграції вищих педагогічних шкіл з університетами й орієнтація підготовки вчителів на практичний досвід.

Список використаної літератури:

1. Гаманюк В.А. Іншомовна освіта Німеччини у контексті загальноєвропейських інтеграційних процесів: теорія і практика : монографія / за ред. : М.Б. Євтух. Кривий Ріг : Видавничий Дім, 2012. 375 с.
2. Махиня Н.В. Реформування системи педагогічної освіти Німеччини (друга половина XX – початок XXI ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Черкаси, 2009. 210 с.
3. Blömeke S., Reinhold P., Tulodziecki G., Wildt J. Erste Phase an Universitäten und Pädagogischen Hochschulen. *Handbuch Lehrerbildung. Bad Heilbrunn*. Braunschweig:Westermann. Klinkhardt, 2004. S. 262–274.
4. Lehrerausbildung. *Handbuch Schule. Theorie – Organisation – Entwicklung* / Blömeke S., Bohl Th., Haag L., Lang-Wojtasik G., Sacher W. Bad Heilbrunn. Stuttgart: Klinkhardt, 2009. S. 483–490.
5. Kernitz H. Lehrerbildung in der DDR. *Handbuch Lehrerbildung* / Blömeke S., Reinhold P., Tulodziecki G., Wildt J. Bad Heilbrunn. Braunschweig : Westermann. Klinkhardt, 2004. S. 92–110.
6. Müller-Rolli S. Lehrerbildung. *Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte*. Bd. VI: 1945 bis zur Gegenwart. Erster Teilband: Bundesrepublik Deutschland / Führ Christoph, Furck Carl-Ludwig. München : C.H. Beck, 1998. S. 398–411.

Kryvorotko-Taifur K. Retrospective analysis of the development of vocational training of German teachers (19th century – 1990)

The article is devoted to the retrospective analysis of the development of the ideas of teacher training in Germany since the nineteenth century and before its merger in 1990, during which the stages of the process were outlined. The author draws attention to the positive and negative developments in teacher training and the significant changes in the German education system at each stage.

Stage One, beginning of the 19th century to 1917: differentiation was made between the preparation of teachers of the gymnasium, which was always considered scientifically and theoretically oriented, and the training of teachers of the public school, which was mostly practical. Stage Two, 1918 to 1934 was marked by the deepening of the content of teacher training, its professional orientation, the use of methods of working in a group, discussion of the practical experience of students in pedagogical academies during the existence of the Weimar Republic. Stage Three, from 1934 to the end of the 1950s, was characterized by the regressive nature of the pedagogical education as a result of the return to teacher seminars, the simplification and conservatism of teacher training. The Fourth Stage, beginning of the 60s to the end of the 80s of the twentieth century, the system of vocational training in the Federal Republic of Germany and the GDR was reformed in the direction of integration of higher pedagogical schools with universities.

The publication describes the content of future teachers' professional training, which consisted of two parts: theoretical and practical. Theoretical preparation was characterized by low level, pragmatic orientation of general and special education programs, separation of theory from practice, high workload and educational work in the phase of practical training. Organizational and structural adjustment in the system of pedagogical education in Germany began in the early 80s. First of all, it is proposed to reform the training of teachers in order to improve their theoretical training.

Key words: *German teacher training, gymnasium teacher, public school teacher, stages of German teacher training, teacher seminars, pedagogical academies, higher education institutions.*